

Havránek, Bohuslav

Závěr diskuse o historickosrovnávacím studiu syntaxe

In: *Otázky slovanské syntaxe : sborník brněnské syntaktické konference*,
17.-21.IV.1961. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, pp.
305-308

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119435>

Access Date: 17. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ZÁVĚR DISKUSE O HISTORICKOSROVNÁVACÍM STUDIU SYNTAXE

BOHUSLAV HAVRÁNEK (Praha)

Velmi upřímně vítám, že byly probírány otázky týkající se propracování syntaxe spisovného jazyka. Ovšem myslím, že bychom zde mohli stanovit dvojí podmínku jejich specifického vývoje, podmínku větší racionalizace a podmínku uvědomělejšího využívání normy. Přitom, i když uznávám plně specifické vlastnosti větné syntaxe spisovného jazyka, přece bych chtěl zdůraznit určitou společnou stavbu jazyka. Některé znaky, které se nám zdají jako specifické znaky spisovného jazyka, přece bych raději charakterizoval jako specifické znaky psaného jazyka proti jazyku mluvenému. Je sice pravda, že mluvený jazyk je také součástí spisovného jazyka, ale nemůžeme nevidět velkou úlohu psaného jazyka v rozvoji spisovného jazyka. Z toho plyne dvojí vztah. Na jedné straně úloha vlivu spisovného jazyka i v této specifické funkci psaného jazyka na rozvoj jazyka a syntaxe vůbec, a na druhé straně úloha mluveného jazyka, ať v minulosti, kdy jej nazýváme „kulturním jazykem“, nebo jakékoli formy nadnářeční v přítomnosti, při vytváření spisovného jazyka. Považuji za velmi plodné upozornění s. Horálka na situaci staroslověnského jazyka tak značně odlišnou od situace tehdejších poměrů zvláště v přemyslovském státě českém. Je to velmi důležité, a i když nás včerejší odpoledne¹ přesvědčilo o tom, že nemůžeme nevidět značně vysokou úroveň života ani na Velké Moravě, přece pozorujeme značný a podstatný rozdíl, srovnáme-li půdorysy těch velkomoravských staveb v Mikulčicích a na Pohansku s katedrálou v Preslavi. Na druhé straně bych chtěl k výkladům s. Horálka dodat, že nejen speciální balkánská situace způsobila tu obdivuhodnou stabilizaci nejstaršího období staroslověnského jazyka. Šlo tu také o to, že staroslověnský jazyk se stal rychle společným jazykem Slovanů vůbec, a čím měl větší rozšíření, tím příznivější byly zde podmínky pro jeho neměnnost. Ta neměnnost byla tedy způsobena dvojím činitelem: jednak charakterem balkánské kultury, určitých znaků byzantské kultury, která v té době měla už jistý charakter uzavřenosti, jednak novou, širokou úlohou tohoto jazyka jako jazyka mezislovanského.

Tím jsme u věci, která je velmi důležitá, že jazyk ve svém vývoji vyhovuje určitým

¹ Byla exkurse účastníků konference na rozsáhlé sídliště velkomoravské v Mikulčicích a na Pohansku.

potřebám, požadavkům na něj kladeným. Mezi ty požadavky ovšem patří též rozvoj myšlení. Několikrát jsem už varoval, abychom vztah rozvoje myšlení a jazyka neviděli příliš jednostranně, zjednodušeně. K tomu chci říci několik slov. Viděli jsme tady velmi názorné schéma ve vývoji participiálních vazeb, průsečík určitého rozkladu, pak období společného užívání obojího typu (participiálního a souvětího) a změnu druhého typu. Ovšem každé takové schéma je zjednodušené. Toho jsme si všichni dobře vědomi. Musíme však vidět, že ve skutečnosti vývoj je složitější, a to ve dvou směrech; jednak za participiální vazby nenastupují jen vedlejší věty, nýbrž také infinitivní vazby. To, co nastupuje, je tedy dvojího typu. A za druhé: participiální vazby nevymizely z jazyka, nýbrž v některých jazycích, např. v češtině měly zas svou obnovu, a to dvojí; myslím tu na 16. stol. — období humanismu — a na dobu dnešní. S. Trost tady mluvil o situaci v litevštině; vazby participiální patří tam celkem venkovskému jazyku lidovému a vazba s vedlejší větou jazyku více městskému a je blíže jazyku spisovnému. Když se na to díváme ze stanoviska české situace, je tomu právě naopak. U nás participiální vazba patří k speciálním prostředkům spisovného jazyka, nikoli jazyka lidově mluveného (nehledíme na ty malé relikty, které jsou právě na Moravě). Máme tedy participiální vazby v různých etapách, s různou úlohou a v různém zařazení do vrstvy jazyka. Lze, myslím, zhruba říci toto: staré vazby participiální představují určitou lineárnost vyjadřování a nové vazby participiální prostředek skloubení, užívá se jich jako kondenzátorů, ve smyslu tohoto dnešního termínu.² Tedy sám prostředek nerozhoduje, rozhoduje jednak jeho zařazení do způsobu vyjádření a jednak to, jak plní úlohu. Tento poměr „větší lineárnosti — větší skloubenosti“ existuje v jazyce nejen pouze v historickém sledu, ale i v současné době. Měli jsme tu příležitost i na naší konferenci filologů a lingvistů poslouchat řečníky, kteří mluvili, a řečníky, kteří čtli. Zvláště u některých řečníků čtené projevy měly poněkud méně životnosti v syntaxi než projevy mluvené. I když to velmi zjednodušujeme, má mluvený projev charakter lineárnosti vždycky, kdežto psaný projev má víc charakter vnitřní skloubenosti a víc mu jde o vyjádření složité myšlenky. Nechci zacházet do podrobností, ale charakter participiálních vazeb, který má čeština v době humanismu, je bližší participiálním vazbám církevní slovanštiny, resp. bulharštiny ve spisech Jana Exarcha, tedy v 10. stol., než participiálním vazbám v staré češtině, která má typ poměrně starší.³ Tím se opět z jiné strany podporuje teze s. Horálka.

Další poznámka. Referát s. doc. Bauera přes všechnu jeho propracovanost bych rád doplnil. Referent tvrdil: Napřed musíme poznat historii jednotlivých jazyků a pak teprve můžeme přistoupit ke komparatistické práci. Já sám jsem tvrdil, že nemůžeme poznat historii jazyka, když na to nevyužijeme jako nástroje kompa-

² Srov. např. J. Vachek, *Some Thoughts on the so-called Complex Condensation in Modern English*, Sborník prací filos. fakulty brněn. university 1955, A 3, 63—77.

³ Srov. můj referát ve sborníku *K historickoerovnávacímu studiu slovanských jazyků* (1958), str. 84 n.

ristiky. Pak by nám mohl někdo říci, že se pohybujeme v začarovaném kruhu. Nepohybujeme se v začarovaném kruhu, ale musíme uznávat vzájemnost metod a vzájemnost poznání. I během práce je zapotřebí vzájemné působení obou pohledů, čili musíme uznávat vnitřní dialektiku vědecké práce.

A ťo se týká i poměru materiálu a teorie. V některých referátech se otázka materiálu vyhrotila skoro v tom smyslu, že se musíme starat o vyčerpávající materiál; i to slovo „vyčerpávající“ jsme tu v několika referátech slyšeli. Z jiných referátů mohlo opět vyplývat, že jde jen o teorii a materiál byl skoro podceňován. Opět je třeba říci, že je potřebí obojího. Žádný materiál bez teorie nám nemůže pomoci k vědeckému poznání, ale na druhé straně bychom byli velmi proti sobě i proti každému, kdybychom nehledali ověření teorie materiálem konkrétního jazyka. I pro lingvistiku platí potřeba ověřovat teorii praxí. Tou praxí je ve skutečnosti samo mluvení, pro starou dobu pak památky. Bez ověřování teorie jazykem nemůže teorie platit.

Ještě k tomu termínu „vyčerpávající“. Jistě nejsem proti shromažďování materiálu, ale termín „vyčerpávající“ upřímně řečeno dosti nerad slyším. Proč? Protože si tím klademe někdy úkoly nejen nadbytečné dlouhé, ale i zbytečné. Mluvil bych raději o „postačujícím“ materiálu. Tím „postačující materiál“ nemíním minimální, ale víc bych zdůrazňoval, abychom si uvědomili i při sbírání materiálu některé nové metody zkoumání. Nejde o vyčerpání materiálu, nýbrž o to, abychom získali takový materiál, který nám jasně osvětlí i frekvenci jevů. Prosté mechanické vyčerpávání budeme muset nahradit jemnějšími metodami kvantitativního rozboru.

K otázce jednoduché věty a jejího zpracování, které zde podle mého názoru velmi pěkně a promyšleným způsobem přednesli s. Ružička i s. Mrázek, třebaže každý z jiného hlediska, rád bych připojil toto: Myslím, že v těch referátech, zvláště v referátu s. Mrázka, bylo poněkud zanedbáno to, co nazývá s. akad. Trávníček členskými vztahy a co sám bych nazýval determinaçními syntagmaty nebo zcela populárně rozvíjejícími větnými členy. Myslím, že při každém rozboru tzv. jednoduché věty musíme myslet i na toto rozvíjení věty a nejen se soustředit na sebe-důležitější otázku základního vztahu, vztahu predikačního.

Na závěr chci ještě říci jednu věc.

Několikrát jsme si tady skoro stěžovali, jako kdybychom v slovanské syntaxi byli zcela na začátku. Chtěl bych říci, že naše situace není tak špatná. Jenom např. pro českou lingvistiku máme Gebauerovu historickou syntax, historickou syntax Trávníčkovu, historickou syntax souvětí J. Bauera. Tedy není zde žádná tabula rasa. Jistě můžeme dobře pracovat na těch věcech dál. Pokud jde o komparatistiku, je pravda, že u nás nevzniklo dílo, které by skutečně komparatisticky věci větné syntaxe vyřešilo. Ale i zde si musíme říci, že naše perspektivy jsou dobré. Skupina brněnských lingvistů se systematicky připravuje k zpracování některých částí syntaxe. Říkají sice, že jim to bude trvat 20 let. Přeji jim, aby to netrvalo 20 let, aby to přece jen bylo o trochu kratší. Ale ani 20 let ve vědecké práci není

tak dlouhá doba. V Praze se s. Horálek chystá s menším kolektivem připravit srovnávací syntax slovanských jazyků, jak nám zde uvedl. Musím prozradit (pražští soudruzi to vědí), že mám na lístečích a magnetofonových páscích syntax jednoduché věty v nejstarších fázích slovanských (ne v celém historickém vývoji), a bude potřeba jenom trochu větší píle, i mé a snad nějakého mladšího spolupracovníka, aby to nabylo formy schopné tisku. Tedy i když se nechceme chlubit za českou lingvistiku, i v té komparatistice větné skladby máme před sebou určitou dobrou pracovní perspektivu a přál bych si jen, aby se ta perspektiva stala brzy skutkem.